

Tsvetajeva och Achmatova – dikt i dialog

I april 1921 skriver Marina Tsvetajeva till Anna Achmatova:

Hur glad är jag inte över alla tre, så små och försvarslösa – *Radband, Den vita flocken, Groblad*. Så lätta att bära med sig – en handfull aska.

Marina talar om Annas tre sista diktsamlingar, små häften som utkom under krigsåren 1914, 1917 och 1921. Ingenta anar att snart kommer utgivningen av deras dikter att upphöra i Ryssland.

Märkligt nog träffades de två diktariorna aldrig när de var som mest uppburna, åren före 1917.

Marina var förankrad i Moskva, uppvuxen i en akademiskt borgerlig miljö. Hennes far hade hela livet verkat för att det klassiska arvet skulle bli

tillgängligt i Ryssland och han lyckades till sist inrätta ett museum för egyptisk konst, grekiska och romerska statyer i kopior – en gest av europeiskt bildningsarbete.

Anna hade levt i den europeiska klassicismen sedan barnsben, bland furstarnas palats och tsarernas parker i Sankt Petersburg. Hennes far var sjöofficer, farmodern grekinna och Anna föddes vid Svarta havets strand. ”Antiken var för mig förbunden med havet – mina första intryck av konst kommer från utgrävningarna på Krim.”

Både Anna och Marina besjög sina städer, Petersburg och Moskva.

År 1916 skriver Tsvetajeva om Moskva, kyrkornas stad.

*Moln runtom
kupoler runtom
över hela Moskva
hela famnen full.
I denna märkliga stad
i denna fridens stad
skall jag vila glad
i min grav.*

Samma år har hon tillägnat diktarsystemen Anna flera dikter.

*O du, gråtens musa, den allraskönaste!
O du, vita nätters dallrande dis!
Du sänder svart storm över Ryssland
och din klagan tränger genom oss som pilar.*

Tsvetajeva har lyssnat sig till den underström av sorg och undergång som redan 1916 låter sig höras i Achmatovas dikt. Anna har upplevt krigsutbrottet 1914 som en förebådelse om Petersburgs undergång. Hon skriver

*Hur kan du se på Nevan,
hur kan du gå ut på bron?
Sorgsen är jag i sanning
sedan du kom till mig – som vålnad.
Svarta änglar har vassa vingar,
snart faller den sista domen.
Och röda flammor eldarna upp
som rosor i snön.*

Det ska dröja ända till 1941 innan de två diktarsystemerna möts. Och hur förändrat är då inte allt!

Tsvetajeva lämnade Ryssland 1922 med sin dotter Ariadna (Alja). En yngre dotter, Irina, hade kort innan gått under i svältens och sjukdomarnas Moskva. ”Den äldre drog jag ut ur mörkret, den yngre kunde jag ej rädda,” skriver Marina. Tsvetajeva följer efter sin man, Sergej Efron, som kämpat på den vita sidan i inbördeskriget, något som kommer att prägla familjens liv i exilen. Först hamnar Marina, Sergej och Alja i Prag där stipendier utbetalas till ryska emigranter som vill studera. De är fattiga och flyttar omkring i byar utanför staden.

Sedan söker de sig till Frankrike där kretsen av ryska intellektuella och författare är större. Men Tsvetajeva finner ingen publik bland de ryska emigranterna. Hennes dikter är avantgardistiska, språkligt säregna. Då hon därtill envist försvarar diktare

som är kvar i Ryssland, också en som ställt sig ”i revolutionens tjänst” – Majakovskij – börjar hon av vissa betraktas som än mer främmande. Hör hon till *dem*, de sovjetiska?

Saken blir inte bättre av att Sergej Efron, traumatiserad av sina upplevelser i inbördeskriget, alltmer börjat närma sig det ”röda Ryssland”. Han blir ett lätt byte för den sovjetiska säkerhetstjänsten som aktivt arbetar bland emigranterna. I entusiasmen för det nya Ryssland drar han med sig dottern Alja som alltid gillat blåsorkestrar och vajande fanor. Likt Alja vet Marina inget om Sergejs kopplingar till säkerhetstjänstens aktiviteter. När Alja 1937 och efter henne fadern 1938 besluter sig för att flytta tillbaka till Ryssland, vägrar Marina att ta till sig omständigheterna kring denna flykt (Sergej är inblandad i ett mord på en avhoppad sovjetisk agent). Men som alltid följer hon sin man i spåren – hon kan inte se sig själv och sonen Georgij, kallad *Murr*, som ensamma kvar i Paris.

Marina och Murr (smeknamn efter Hoffmanns katt), som är född 1925 och aldrig varit i Ryssland, anländer i juni 1939 och flyttar till ett sommarhus utanför Moskva där Sergej och Alja redan bor tillsammans med andra ryska emigranter som kommit tillbaka, alla under säkerhetstjänstens uppsikt. Marina skriver i dagboken: ”Sergej är sjuk. Jag börjar förstå att han är kraftlös, i allt. Svårt att förstå sig på Alja och hennes påklistrade munterhet.” Marina anar att flykten denna gång blir svårare än någonsin.

Den 27 augusti arresteras Alja och den 10 oktober Sergej.

Nu försvinner människorna i sommarhuset en efter en – ”Ijud i natten och så skräcken ...”

”Vem som helst kunde arresteras. Vi var som kort i en kortlek – korten blandades och drogs, på måfå.” Så uttryckte Boris Pasternak stämningen. Slumpen ville att Marina Tsvetajevas kort föll bort ur kortleken i sommarhuset.

Hon och Murr flydde in till staden på hösten 1939 och flyttade in i tillfälliga boenden. Pasternak försöker hjälpa henne, slagen av det onda samvetet: ”Jag borde ha talat om för henne, då 1935 ... men jag var sjuk, min självkänsla var i botten. Och vem vet, kanske drömde hon om många läsare, en stor läsekrets. Och nu bär hon paket till sina fängslade,

som så många andra. Och skriver inte dikter längre.”

I Moskvas litterära kretsar ser man på Tsvetajeva som på en vålnad – att komma tillbaka *nu* när arresteringar pågår natt och dag och granne anger granne. Marina bär också kastmärket ”vit emigrant” och med dottern och mannen fängslade vänder sig de flesta ifrån henne som vore hon pestsmittad.

Det är *då* som Tsvetajeva och Achmatova råkas för första gången. Det sker i juni 1941 genom Pasternaks förmedling, under två dagar då Achmatova är på besök i Moskva. Det sker i främmande hus under främmande tak och på vakt utanför står säkerhetstjänstens män. ”Var det henne eller mig de hade under uppsikt?” frågar sig Achmatova.

Anna hade dock redan i mars 1940, när hon fått veta att Marina kommit tillbaka, skrivit en dikt tillägnad henne.

Sent svar

*Gycklande, osynliga dubbelgångerska,
var gömmer du dig i svarta snår?
Trycker i trasig starholk,
hoppas omkring på kullfallna kors
och ropar högt från Marinka-tornet:
”Idag har jag kommit hem,
hör här alla älskade ängar och fält
vad som hänt mig i livet.
Mina kära har störtats i avgrunden
och mitt fadershus är förött.”
Nu vandrar vi, Marina,
i det nattliga Moskva
och efter oss följer miljoner,
ett tyst och tigande folk.
Det ringer till begravning,
det dånar av stormens tjut
och spåren av oss försvinner
i drivor av yrande snö.*

Tsvetajeva, vars mor var av polsk härkomst, hade skrivit flera dikter till och om Marina Mniszek – både beundrande och fördömande *henne som ständigt följer honom* som hon tror är den rättmätige härskaren Dimitrij, kallad ”Falske Dimitrij” under Oredans tid i början av 1600-talet. Raden ”... ropar högt från Marinka-tornet” syftar på det torn i Kreml där Marina Mniszek satt inspärrad. Nu är det Ma-

rina Tsvetajeva som är ”inspärрад” – i en sovjetisk verklighet som hon inte förstår och inte kan orientera sig i.

Achmatova har senare berättat att hon inte förmodade läsa dikten för Marina när de träffades. ”Hon tillägnade mig så många dikter. Det här skulle ha varit ett *sent svar*, men jag förmodade inte på grund av den hemska raden om hennes närmaste”.

Kort efter diktarsystrarnas möte utbryter kriget mellan Nazityskland och Sovjetryssland. Achmatova har rest tillbaka till Leningrad och stannar där till hösten 1941 då hon evakueras till Tasjkent, ut ur den redan omringade staden. I juli 1941 börjar bombningarna av Moskva och staden råkar i panik – alla som kan försöker lämna staden. Men att förflytta sig och resa till andra orter kräver tillstånd – i det sovjetiska systemet har människorna inrikespass och registreras genom bostad och arbete.

Tsvetajeva och sonen Georgij har fått sovjetiska pass, och Marina kämpar för sitt uppehälle i Moskva genom att översätta dikter, från georgiskan via råöversättning, från tyska och polska. Genom detta arbete har hon förts in i författarkollektivet, om än under hårt motstånd från många. Hon bär dock på ett ok som hon inte kan tala om, inte *vågar* tala om, som så många andra – tigandets ok (”och efter oss följer miljoner, ett tyst och tigande folk” säger Achmatova). Dottern Alja sitter i Lubjanka-fängelset och mannen Sergej i Butyrki, det grymmaste av fängelserna i Moskva. Men det vet inte Marina när hon månad efter månad ställer sig i kön av släktingar till arresterade för att lämna över pengar eller paket. Orosmolnet – att ingenting skall tas emot – ligger ständigt över henne. ”Det enda ryska i mig är samvetet, och hur skulle jag kunna glädja mig över sommarens blå himmel, över luften och tystnaden, när jag samtidigt vet att någon håller på att kvävas, instängd i hetta och sten.” Efter ett och ett halvt år i ovisshet får Marina i januari 1941 veta att Alja förflyttats – men vart? Domen för ”spionageförsök” har gett henne 8 års lägervistelse i den ”autonoma socialistiska sovjetrepubliken Komi”. Marina har i släktingkön till arresterade fått veta *vad* man borde sända i de hemsydda säckarna – hela hösten har hon torkat morötter på elementen i sitt rum och nu i april 1941 packar hon ner dem tillsammans med socker och kakao, ”den beigea pläden som du fick av pap-

pa, den mörkblå spanska sjalen”. Att Marina inte vet vad ett sovjetiskt läger är vittnar hennes fråga till dottern om: ”Ska jag sända dig silverarmbandet med turkosen? Det kan man bära dag och natt och det är till och med svårt att få av det.”

I maj 1941 skriver hon till Alja att nu har hon fått veta att hon kan ”överlämna saker” till Sergej. Hon har packat en stor säck, ”Zina sydde den enligt alla krav, inte en enda bit metall”. Den tas emot den 10 maj, ”fast mycket togs inte emot (morgontofflor, kravatt, regnrock, kudde, stickad tröja, vantar, mössa, filtstövlar)”. Något mer vet hon inte om Sergej.

När allt fler flyr från Moskva upphör även publiceringen av dikter i tidskrifterna och Tsvetajeva är helt utan arbete – och utan pengar. Samtidigt hotas hon av vräkning från bostaden som hon hyr i andra hand. Att flytta ut ur Moskva är ingen lösning – varje inresa till staden innebär passkontroll vid stationen och Marina fruktar sitt pass som elden – hennes närmaste är arresterade, det syns väl i passet?

Den 27 juli åker redan en kohort författare österut, till Kazan, till Tjistopol i Tatarstan. Det går rykten att de som har fängslade släktingar skall sändas någonstans med våld. Tyskar (vars förfäder kommit redan på 1700-talet) arresteras och förvisas. För Tsvetajeva blir situationen alltmer outhärdlig: mannen i fängelse, dottern i läger – hur ska hon ens kunna sända dem paket? Bekanta förklarar för henne att hon måste sälja saker, skaffa pengar om hon ska fara iväg, men Marina tycks inte förstå. Hon har fått tillstånd från Författarförbundet att resa till Tatarstan, men inte till Tjistopol utan till den mindre staden Jelabuga och nu packar hon säckar och väskor i all hast. Den 8 augusti står hon med sonen Murr på kajen vid Moskvafloden för att ta hjulångaren. När Boris Pasternak som hört om avresan kommer för att säga farväl undrar han om hon tagit med sig någon mat på resan. ”Det finns väl en buffé på båten”, säger Marina förvånad.

Under sina två år i Sovjetunionen har Tsvetajeva dagligen fått uppleva att hennes Ryssland inte längre finns och att hon själv är en främling.

*Varje hus är ej mitt
varje kyrka är tom
och det gör detsamma
att allt är det samma
men om jag möter på vägen
en buske, ett träd
ett rönnbärsträd ...*

Endast i naturen kan hon känna igen sitt Ryssland.

Jelabuga är en gudsförgäten by och Tsvetajeva kan inte se vad hon skulle kunna arbeta med där, hur få pengar till att hyra ens en halva av ett rum. Hon tar sig till Tjistopol och försöker få tillstånd till förflyttning av författarkommittén som satts upp där.

Lidija Tjukovskaja, Achmatovas dagboksskrivande vän, träffar av en händelse Tsvetajeva i Tjistopol. Marina går omkring med tre garnnystan som hon vill sälja – ”mjuka, ulliga, sådana hade jag aldrig tidigare sett” berättar Lidija. Garnnystan från Paris – vem behöver dem i Tjistopol?

Trots ett halvt löfte att få bli skriven i Tjistopol far Tsvetajeva tillbaka till Jelabuga. Nu har ett beslut mognat: det vore bättre för sonen om hon inte fanns. Då skulle han bli omhändertagen. Det är så hon skriver i breven som hon lämnar efter sig.

Marina Tsvetajeva fotograferad av Pjotr Sjumov i Paris 1925. Wiki commons.

Murr lilla! Förlåt mig men det skulle bara bli värre. Jag är *allvarligt sjuk*, detta är inte längre jag. Jag älskar dig gränslöst. Du måste förstå att jag inte kan leva längre. Säg till pappa och Alja – om du träffar dem – att jag älskade dem till sista stund och förklara att jag *inte hade någon annan utväg*.

I två andra brev till författarna i Tjistopol ber hon för sonen, att han skall tas om hand, att han ska söras för som om han var deras egen.

Självmordet hade Marina förberett. I huset där hon bor väntar hon tills ingen är hemma. I farstun hade hon sett att det fanns en krok i en takbjälke.

När husets folk kommer tillbaka, vågar ingen lyfta ner henne från kroken. Det samlas mer folk och till sist lyfter någon utomstående ner henne. Sonen Murr går aldrig in och ser på sin döda mor. Myndigheterna vägrar att låta henne begravas på kyrkogården. Till sist förs hon till en sluttning med några tallar och grävs ner där, utan ceremonier. Platsen märks inte ut.

Dottern Alja får veta om moderns död först i juli 1942.

”Hade jag varit med mamma hade hon inte dött. Jag hade burit en del av hennes kors, såsom jag gjort hela livet, och det skulle inte ha krossat henne.”

Brodern Murr får hjälp att komma till Tjstopol och ett internat för författarbarn i exil från Moskva. Han går ut skolan och vistas sedan på olika platser, även i Tasjkent där han får hjälp också av Anna Achmatova. 1944 blir han inkallad till armén och stupar på okänt frontavsnitt.

Alja kommer ut ur lägret 1947 men friheten blir kortvarig. Tidigare dömda arresteras på nytt 1949 och nu sänds hon ända till Turuchansk vid floden Jenisej, en by som är i isblockad under vinterhalvåret. I mars 1955 får hon veta att hon blivit oskyldigt dömd och kan lämna Sibirien. Då hon frågar statspolisen efter sin far, Sergej Efron, får hon veta att han arkebuserats redan i oktober 1941 och troligen ligger i en massgrav utanför Moskva.

Till sin död 1975 letar Alja efter moderns manuskript och efterlämnade dikter och lyckas få en diktsamling utgiven 1961. Namnet Tsvetajeva har då nämnts av författaren Ilja Ehrenburg i hans memoarer och det fördrivna förflutna får en kort tid komma upp ur isen – tiden kallas ”tövädret”.

Achmatova glömmer inte Tsvetajeva. I epigraferna till sina dikter för hon en dialog med diktersystemen, vars verk länge är bortglömda i Ryssland. År 1961 fogar hon ett motto till dikten *Sent svar* – några ord ur en dikt av Marina, tillägnad henne, Anna: ”Vita händers svartkonst”.

För Marina är all diktning svartkonst. Och ingen kunde som hon trolla med orden. Hon gick djupt in i ordrötterna, formade om, flätade samman stavelser, diktning var ett ljudande hantverk.

Samma år, 1961, skriver Achmatova dikten ”Vi fyra” där Tsvetajeva får en av epigraferna. Hon står där tillsammans med Mandelstam och Pasternak. Alla tre har tillägnat Achmatova orden som citeras i epigraferna.

*Skall denna smidiga zigenerska
få lida Dantes alla kval?*

Mandelstam

Så ser jag ert ansikte, er blick.

Pasternak

O, gråtens musa...

Tsvetajeva

Vi fyra

*...allt fick jag avstå från,
allt det goda på jorden.
Och platsens ande
blev ett vindfälla i skogen.
En kort stund är vi livets gäster,
vi lever här av vana.
Men genom luften hör jag
två röster ropa till varandra.
Två? – Vid östra väggen
syns något mörkt – en kvist av fläder
– brevet från Marina.*

I Achmatovas dikt *samtalar* diktarna med varandra. Anna blir ett *medium* för de andras röster.

När Lidija Tjukovskaja, som regelbundet besöker Achmatova och för dagbok över samtalen med henne, en dag i juli 1960 kommer till henne visar Anna på två fotografier på skrivbordet: ett av Marina med dottern i famnen, ett annat av Anna själv. ”Ser ni broschen? Vi bär samma brosch – Marina gav den till mig i gåva.”

BARBARA LÖNNQVIST

Dikter och citat översatta av skribenten